

DEYİMLERDE MİZAHİ UNSURLAR

HUMOROUS ELEMENTS IN IDIOMS

Salim KÜÇÜK*

Ülkü ÜNAL**

Öz

Bir dilin söz varlığının önemli unsurlarından biri de deyimlerdir. Dilin kullanıcıları anlatmak istediklerini daha iyi anlatabilmek, anlatımlarını daha etkileyici, canlı hâle getirebilmek için kaynak dili zaman içinde işleyerek zenginleştirme yoluna giderler. Dilin anlamlı ve soyut zenginliğinin bir parçası olan deyimlerin oluşum sürecinde çoğu kere insan zekasına bağlı olarak mizah da devreye girer.

Bu çalışmada deyimlerdeki mizahi unsurlar ele alınarak tespit edilmeye ve sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Metin Yurtbaşı'nın "Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü"nde yer alan deyimler mizahi unsurlar yönünden incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: deyim, mizah, mizahi unsurlar, dil, edebiyat

Abstract

One of the important elements of vocabulary of a language is idioms, too. Users of language goes to the way of enrichment by processing the source language in time in order to express what they want better and make the expressions more efficient and livelier. On the occurrence process of idioms which are a part of meaningful and abstract wealth of language, most of the time humour, depending on human intelligence_steps in as well.

In this study humorous elements in idioms were tried to be identified and classified by handied. With this purpose, idioms that take part in "Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü" by Metin Yurtbaşı were examined an evaluated in terms of humorous elements.

Key Words: idiom, humour, humorous elements, language, literatüre

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, sakucuk@hotmail.com

** Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ulkuuna18028@gmail.com

Giriş

Deyimler; “Dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir.” (Aksan, 2015: 39)

Bir dilin kullanıcıları anlatmak istediklerini en kestirme yoldan, en iyi şekilde anlatmak için deyimlerden de yararlanma yoluna giderler. Deyimler, insanın dili kullanma yeteneğinin ne kadar ileri seviyede olduğunun en önemli göstergelerindedir. İnsanlar deyimlere bağlı olarak dili kullanırken mizahın olanaklarından da yararlanırlar.

Deyimler ait olduğu dilin kullanıcılarının yaşayış biçimini, dünya görüşünü, kültürünü yansıtır. Deyimlerdeki anlama, anlatıma bakılarak deyimleri oluşturanların ait olduğu dilin dil içi dünya görüşü ile bir takım tespitlerde bulunulabilir. Deyimlerdeki mizahi unsurların tespit edilmesiyle de dilin kullanıcılarının mizah anlayışı ve mizah kültürü hakkında bilgi edinilir.

Bu çalışmada deyim ve mizah kavramları üzerinde durulduktan sonra, Metin Yurtbaşı'nın “Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü”ndeki deyimler mizahi unsurlar açısından ele alınarak, deyimlerde yer alan mizahi unsurlar tespit edilecek, sınıflandırılacak ve değerlendirilecektir.

1. Deyim ve Mizah

Deyim, “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir olarak” tanımlanmıştır. (<http://www.tdk.gov.tr>)

Deyimlerin iki önemli özelliği vardır. Birincisi söz öbeği, söz grubu şeklindedirler, yani en az iki sözcükten oluşurlar. İkincisi deyimli oluşturan sözcüklerden en az biri gerçek anlamından az çok ayrılır ve uzaklaşır.

Deyimler bir dilin kalıplaşmış söz varlığıdır. Bu nedenle deyimleri oluşturan sözcüklerin yerine başka bir sözcük getirilemez, sözcüklerin söz dizimindeki yeri değiştirilemez.

Deyimler ait olduğu dilin kullanıcılarının yaşayış biçimini, dünya görüşünü, kültürünü yansıtır. Deyimlerdeki anlama, anlatıma bakılarak deyimleri oluşturanların ait olduğu dilin dil içi dünya görüşü ile bir takım tespitlerde bulunulabilir. “Türkçe, doğaya sıkı sıkıya bağlı, anlatım sırasında doğadan yararlanan, olayları, durumları ve duyguları somut nesnelere dayanarak, somutlaştırma adını verdiğimiz aktarmalar yoluyla dile getiren bir dildir.” (Aksan, 1995: 453) Bu nedenle Türkçedeki deyimlerde doğanın etkisi bariz bir şekilde görülür. Hayvanlara, bitkilere ve bunlara ait kavramlara deyimlerde sıkça

rastlanır. Türk insanına ait her türlü kültürel öğeyi deyimlerde bulmak mümkündür.

Deyimler bir birikimin ürünüdür. Zamanla dilin işlenmesi ile oluşurlar. Deyimlerin kullanımı Türklerin ilk yazılı kaynakları olan Köktürk yazıtlarına kadar uzanır. Bazı deyimler zamana meydan okurcasına hâlâ kullanılmakta, bazıları zamanla kullanımdan düşmekte, bazıları da küçük değişikliklere uğramaktadırlar. Örneğin Köktürk yazıtlarında geçen *sabın sımak* “sözünü kırmak”, *uça barmak* “uçup gitmek” deyimleri günümüzde de kullanılmaktadır. Karahanlı Türkçesi döneminde kullanılan *candan elin yumak*, *çın bütün kişi* gibi deyimler zamanla kullanımdan düşmüş; *işi düşmek*, *baş yimek* gibi deyimler ise küçük ses değişiklikleri ile günümüze kadar ulaşabilmiştir. (Sinan, 2015: 61)

Mizah, “gülmece; gülmece ise 1. eğlendirme, güldürme ve bir kimsenin davranışına incitmeden takılma amacı güden ince alay, mizah, homur, 2. gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan edebiyat türü, mizah, ironi.” olarak tanımlanmıştır. (<http://www.tdk.gov.tr>)

İnsanoğlunun neden ve neye güldüğü her zaman zihinleri meşgul eden bir konu olmuştur. Bu konuda değişik kuramlar ortaya atılmış. Platon ve Aristoteles üstünlük kuramını savunmuştur. Onlara göre insanlar başka insanların başına gelen kötü durumlara kendilerini üstün hissettirdiği için gülmektedir. Diğer bir kuram rahatlama kuramıdır. Freud’a göre insanlar, bastırılmış şiddetle, cinsellikle ilgili düşüncelerin açığa çıktığı durumlara gülmektedir.

Günümüzde birçok uzmanın benimsediği bir kuram da aykırılık kuramıdır. Bu kurama göre insanlar beklenilmeyen durumlara, beklediği ile gerçekleşenin uyumsuzluğuna gülmektedir. Zararsız ihlal kuramına göre ise insanlar rahatsız edici, kötü bir durum varsa ve bu durumda kimse zarar görmüyorsa, görmediyse gülmektedir. Bu kuramların hiçbiri tek başına insanın neden, neye güldüğünü tam olarak açıklamamaktadır. Şu bir gerçek ki insanların neye güldükleri insandan insana, ortamdan ortama, dönemden döneme ve kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Yapılan çalışmalara göre; Mizahın konusu değişse de mizah yapma yolları değişmemektedir (Usta, 2009: 230-231). Yani, neye güldüğümüz değişse de nasıl güldürüldüğümüz değişmemektedir.

İnsan, zekâsını ve dil yeteneğini kullanarak mizahı meydana getirir. Mizah insan ilişkilerini olumlu yönde etkiler, söylenmek istenen mesajın mizahın gücünden yararlanılarak ve mizahın sınırları içinde verilmesi, alıcının üzerindeki kırıcı, zedeleyici etkileri en aza indirir. Ayrıca mizah anlatıma etkileycilik ve canlılık katar.

Mizah; dil oyunları başlığı altında toplanan mübalağa, benzeşleme (yanlış anlama), eş adlılık, çok adlılık; ağız lehçe kesimsel dil kullanımı; argo kullanımı, teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, tezat, müşakele (bir eylemle farklı isimlerin bir

arada kullanılması), iştikak (aynı kökten gelen kelimelerin birbiri ile ilgileri), yankı, dil sürçmesi, kaydırma, alışılmamış bağdaştırma kullanımı, karşıtlama, ikilem, aktarım, değiştirim, geçişme, değişim, türeme, tersine çevirme, önsayıtlarla oynama, ironi, saçmalama, imleme ve dil oyunları ile gülmece dilinin dile yaptığı müdahaleler başlığı altında toplanan sapmalar, düzenlilik ile yapılırlar (Usta, 2009: 97-131).

Agâh S. Levent ve Kenan Akyüz mizahı edebi tür olarak, Mehmet Narlı, Muzaffer İzgü, M. Bayrak ve Ali Nar anlatım biçimi olarak değerlendirmektedir (Usta, 2009: 37-38).

Deyimleri oluştururken de mizaha başvururken de insanoğlu dilini, zekâsını ve yeteneğini kullanmıştır. Bu noktada deyim ve mizah kesişir, yani deyimlerde mizahi unsurlara yer verilmiştir. Dilin kullanıcıları deyimleri meydana getirirken nasıl mizahtan yararlanıyorlarsa, mizaha başvuranlar da aynı şekilde deyimleri kullanarak mizah yapmaktadırlar. Buna göre “Neye güldüğümüz değişse de nasıl güldürüldüğümüz değişmiyor.” düşüncesi deyimlerde de kendini açıkça gösterir.

Benzetme, istiare, abartma, tezat, kinaye gibi edebi sanatlar, *argo, alay, alışılmamış bağdaştırma* gibi anlam olayları ve *ses, ek, kelime tekrarı*ndan meydana gelen ahenk unsurları aynı zamanda deyimlerde mizahın ortaya çıkma yollarıdır.

2. Deyimlerde Dil Oyunlarına Dayalı Mizah

Dil oyunlarına dayalı mizahi unsurlar başlığı altında daha çok edebî sanatlar aracılığı ile yapılan mizaha yer verilmiştir. Bir deyimde sadece bir mizahi unsur yer alabildiği gibi, birden çok mizahi unsurun bir arada olduğu deyimler de söz konusudur. Örneğin “tükürsen yere düşmemek” deyiminde mizahi unsurlardan sadece *abartma*, “pişmiş kelle gibi sırtmak” deyiminde hem *benzetme* hem *alay*; “sıçan düşse başı delinir” deyiminde sadece *alay*, “hamama gider kurnaya, düğüne gider zurnaya âşık olur” deyiminde hem *alay* hem *abartma* sözkonusudur.

2. 1. Benzetmeye Dayalı Mizah:

Benzetme, anlatımı güçlendirmek için aralarında benzerlik bulunan en az iki varlıktan zayıf olanı güçlü olana benzetme sanatıdır. Benzetmenin dört unsuru vardır. Bunlar *kendisine benzetilen, benzeyen, benzetme yönü ve benzetme edatı*’dır. Bazı benzetmelerde benzetmenin dört unsuru bulunurken bazı benzetmelerde benzetme edatı veya benzetme yönü ya da her ikisi bulunmaz. Deyimlerde yapılan benzetmelerde daha çok benzetme edatı kullanılmış, benzetme yönü kullanılmamıştır.

Benzetme iki ana grupta incelenir. Varlıkların özleriyle, cisimleriyle, belirti ve özellikleriyle yapılan benzetmeler *hakîkî benzetmeler*; değişik ve çeşitli varlıkları

bir anlamda birleştirmek, onları birbirine benzetmek suretiyle yapılan benzetmeler ise mecâzî benzetmeler başlığı altında incelenir. Örneğin, “Kar, süt gibi beyazdır.” *hakîkî benzetme*, “Ayşe, arı gibi çalışkandır.” *mecâzî benzetme*’dir. Deyimlerdeki benzetmeler daha çok *mecâzî benzetmeler*’dir.

ağzı burnu çarşamba pazarına dönmek
ağzı çiriş çanağına dönmek
ağzı papuç kadar
ağzı torba değil ki büzesin
anası sarımsak, babası soğan
başı kazan gibi olmak
boyu sırtık, aklı kıyık
ense değil kilise direği
gözü fal taşı gibi açılmak
kafası kazan gibi olmak
kıtlıktan çıkmış gibi yemek
koyun kaval dinler gibi dinlemek
koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurahman Çelebi demek
muşmula suratlı
nokta kadar menfaat için virgöl kadar eğilmek
oklava yutmuş gibi durmak
onun lakırtısı, eski bakır takırtısı
papuç kadar dili olmak
sopasını kaybetmiş kör farfara gibi bağırmak
surat değil mahkeme duvarı
suratı çarşamba pazarına dönmek
taze ot görmüş eşek gibi sırtmak
un çuvalı gibi vurdukça tozmak

2.2.İstiareye Dayalı Mizah:

İstiare, benzetmenin temel öğelerinden benzeyen ya da kendisine benzetilenden birinin söylenmemesi ile yapılan benzetme sanatıdır. Kendisine benzetilenin söylenmesiyle yapılan *istiare açık istiare*, benzeyenin söylenmesiyle yapılan *istiare kapalı istiare*, benzetmenin temel öğelerinden biriyle birden çok benzetme yönünün kullanılmasıyla yapılan *istiare* ise *temsili istiare*’dir. (Karataş, 2004: 240-241). Deyimlerdeki *istiare*ler daha çok *açık istiare*’dir.

aç kurt gibi
Agobun kazı gibi bakmak
ağlama duvarına dönmek
ağustos böceği gibi cırlamak

ağzına kira istemek
ağzına sakız olmak
ağzından ateş saçmak
ağzını topla
Ahmet'in öküzü bakar iki gözü
akıl akıl gel çengele takıl
aklının bir tahtası eksik olmak
al sana bir kaya, nereye dayarsan daya
arpaya katsan at yemez, kepeğe katsan it yemez
ayağı yanmış it gibi dolaşmak
ayaklar baş, başlar ayak olmak
ayıya dayı demek
baston yutmuş gibi
ben bilmez miyim güttüğüm domuzun huyunu
beşlik simit gibi kurulmak
bingıl bingil teleme peyniri gibi olmak
ceviz kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş
cin olmadan adam çarpmaya kalkmak
çarşamba pazarı
çay semaveri gibi yerinde fokurdamak
damdan düşen ite dönmek
deli danalar gibi dönmek
deli kızın çeyizi
sudan çıkmış balığa dönmek
sudan çıkmış sığana dönmek
dış kapının dış mandalı
dolap beygiri gibi dönüp durmak
durdu durdu turnayı gözünden vurdu
emirin iti gibi tir tir titremek
göt oynatan kuş gibi
gözüne bit düşmüş gibi
gulyabani gibi insanın tepesine binmek
yangından mal kaçıran gibi
ham armut gibi boğaza durmak
herkesin ağzına sakız olmak
ıssız eve it girer gibi
iğne ipliğe dönmek
iki cami arasında kalmış beynamaza dönmek
itten de ölse kar, kurttan da
iyot gibi açığa çıkmak
jetonu geç düşmek

kabak çiçeği gibi açılmak
kabak tadı vermek
kabak gibi
kadınlar hamamına çevirmek
kalbura dönmek
katır tepmişe dönmek
kaz gibi uçup tavuk gibi yere düşmek
kaz kafalı
kedi ciğere bakar gibi bakmak
kendini fasulye gibi nimetten saymak
kene gibi yapışmak
kesip attığı tırnağı olamamak
kuş beyinli
maymun gözünü açtı
mercimeği yan yuvarlamak
Medine fukarası gibi dizilmek
menzilci beygiri gibi dolaşmak
nalıncı keseri gibi hep kendine yontmak
ormana balta girer gibi
otuz iki dişe trampet çaldırmak
öküz gibi bakmak
öküz trene bakar gibi bakmak
önüne kemik atmak
pancar gibi olmak
papağan gibi ezberlemek
pişmiş kelle gibi sırtlamak
pili bitmek
postu deldirmek
postu sermek
sakız gibi yapışmak
sebillhane bardağı gibi dizilmek
sırık gibi
sigortası atmak
tencere dibin kara seninki benden kara
tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş
tosun gibi olmak
tuzlayayım da kokma
Uhut dağı gibi şişmek
uma uma döndük muma
yuları birinin elinde olmak
zeytinyağı gibi üste çıkmak

2.3.Abartmaya Dayalı Mizah:

Abartma; herhangi bir varlığı veya durumu olduğundan fazla ya da noksan, az gösterme sanatıdır. “Abartma yapılırken yapmacıklığı hissettirmemek, ince ve zarif olmak önemlidir.” (Karataş, 2004: 330) Abartmanın üç şekli vardır: Akla, örf ve âdetlere uygun olan abartmaya *teblîğ*; akla uygun ama gerçekleştiği görülmemiş abartmaya *iğrâk*; akla ve âdetlere uygun olmayan abartmaya da *gulüv* adı verilir. Deyimlerdeki abartmalar daha çok akla ve âdetlere uygun olmayan, gulüv şeklindeki abartmalardır.

adam oluncaya kadar dokuz / kırk fırın ekmek ister
ağzı ile kuş tutsa
ağzına girmek
aklınla bin yaşa
bakla oda, nohut sofa
bin dereden su getirmek
eliyle koynunun arası kırk yıllık yol
emret fındığın kabuğuna gireyim
göğe merdiven dayamak
göklere çıkarmak
gölgesinden bile korkmak
gözden sürmeyi çalmak
hamama gider kurnaya, düğüne gider zurnaya aşık olur
Hz. Nuh'tan kalma
iğne deliğinden Hindistan'ı seyretmek
iğne ile kuyu kazmak
iki seksen uzanmak
kılını kıpırdatmamak
tükürsen yere düşmemek

2.4.Tezata Dayalı Mizah:

Tezat; aralarında anlamca karşıtlık bulunan kelimelerin bir bütün içerisinde bir arada kullanılmasıdır. Deyimler mizahi unsurlar açısından incelenirken birbirine karşıt olan durumlar da tezat başlığı altında değerlendirilmiştir.

aç ağzını, yum gözünü
açtı ağzını, yumdu gözünü
adı ata bindi, ayağı yerde gezer
adı büyük, cebi kovuk
ağzı var, dili yok
ağzımı yaktığına göre aş olsa, başına yardığına göre taş olsa
ağzından çıkanı kulağı duymamak
akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi

akşam yezit diye öldürmek, sabah şehit diye namazını kılmak
aldığı abdest ürküttüğü kurbağaya değmemek
Ali'nin külağını Veli'ye, Veli'nin külağını Ali'ye giydirmek
almazsın, satmazsın pazarda işin ne
ayaklar baş, başlar ayak olmak
ayranı yok içmeye atla gider sıçmaya
beş para ver söylet, on para ver sustur
bitpazarında kuyruk toplar, Beyoğlu'nda beylik satar
gündüz teşbih çevirmesi, gece koyun kavurması
hem elmayı yemek hem cennette kalmak
hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek
hem kaçmak hem davul çalmak
içi alaylı, dışı kalaylı
körler mahallesinde ayna satmak
pazar dağıldıktan sonra sergi açmak
süprüntülükte yatıp şeyhülislam rüyası görmek

2.5. Alaya Dayalı Mizah:

Alay; bir kimsenin veya durumun gülünç, kusurlu ve eksik yanlarını küçümseyerek eğlence konusu yapmadır. Yaşanan kusurlu ve eksik durum ciddi bir tavırla ortaya konulur ki anlatım daha etkileyici ve vurucu olsun.

Deyimlerde daha çok toplumdaki yanlış durumlar, alışkanlıklar, toplumun çoğunluğunca kabul görmeyen davranışları sergileyen insanlar alaya alınır.

adam oluncaya kadar dokuz / kırk fırın ekmek ister
adama benzemek
ağzı açık ayran budalası
ağzına verilmesini beklemek
Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü
akıl dağıtılırken değirmene karpuz öğütmeye gitmek
akım derken bokum demek
aklı başından bir karış yukarıda
aklın bir tahtası eksik olmak
aksayanla aksak, susayanla susak
akşamdan kavur, sabaha savur
Allah'tan sıska ne yapsın muska
anası sarımsak, babası soğan
arpaya katsan at yemez, kepeğe katsan it yemez
aş başında usta, iş başında hasta
atma Recep din kardeşiyiz
ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz

ayının kırk türküsü var, kırkı da ahlat üstüne
ayranı yok içmeye atla gider biçmeye / sıçmaya
bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var
bitpazarında kuyruk toplar, Beyoğlu'nda beylik satar
boyu sırık, aklı kıyık
ceviz kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş
ciğeri görmüş bayılmış, eti görse ne yapar
cin olmadan adam çarpmaya kalkmak
çapağını alayım derken gözünü kör etmek
çevir kazı yanmasın
dağdan gelip bağdakini koymak
deli kızın çeyizi
deli saraylı
dünya yansa içinde bir kalbur samanı yanmaz
düttürü Leyla
elifi görse mertek sanır
en akıllısı değirmende yoğurt öğütüyor
ense değil kilise direği
faka takmaya ekini yok, at değirmeninde nöbet sorar
girmedeği bir Gerede Zindanı kalmış, orada da altı ay kalmış
gökte yıldız ararken yerdeki çukuru görmemek
görgüsüzden hamur alacağına, yerden çamur al
hem kel hem fodul
içi alaylı, dışı kalaylı
işlediğimiz elek, kalburdan seyrek
kafa büyük içi boş, tut kulağından çifte koş
kalburla su taşımak
kaldırım çiçekleri
kaldırım mühendisi
kapı mandalı
kapıdan kovulsa bacadan girer
karşıdan baktım yeşil türbe, yanına vardım estağfirullah töbe
kılık kıyafet, köpeklere ziyafet
koyun kaval dinler gibi dinlemek
köpeği bağlasan durmaz
muşmula suratlı
nasıl oldu da bizim eşek tavla başı oldu
olursa çat pat, olmazsa aç yat
olursa yedi çıra yakar, olmazsa karanlıkta yatar
on metrelik sopa ile bile dokunmak istememek
on paraya on takla atar

*ormana balta ile girer gibi
pişirdiği aş olsaydı, başımı yardığı taş olsaydı
sıçan düşse başı delinir
sıçan olmadan çuval delmek
sıçan deliğe sığmamış bir de kuyruğuna kabak bağlamış
surata bak saatini ayar et
suratı kasap süngeri ile silinmiş
suratını köpek yalasa doyar
şalvarı yok, uçkuru beş katman
tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş
tuzlayayım da kokma
ufak at da civcivler de yesin
yaptığı hayır ürküttüğü kurbağaya değmemek*

2.6. Alışılmamış Bağdaştırmalara Dayalı Mizah

Alışılmamış bağdaştırma; dilin mevcut kuralları dışında, kelimeleri birlikte kullanımı yadırganacak şekilde kullanmaktır. Kelimelerin bazı kelimelerle kullanılması alışılmış bir bağdaştırmadır fakat bazı kelimelerin birlikte kullanımı o dili kullananlar tarafından yadırganır.

*ağzı ile kuş tutsa
aklına turp sıkayım
akıl dağıtılırken değirmene karpuz öğütmeye gitmiş
aklını peynir ekmekle yemek
ata et, ite ot vermek
balık kavağa çıkınca
başına çorap örmek
en akıllısı değirmende yoğurt öğütüyor
erkek Fatma
gönlüm yoktur vermeye un sererim örmeye
ipe un sermek
lafa limon sıkamak
öküzü bacaya çıkarmak
pireyi nallamak
püsküllü bela
serseri mayın
suçu gelin etmişler, kimse güvey girmemiş*

2.7. Argoya Dayalı Mizah

Argo; her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken, kullanılması ayıp sayılan, çoğu kere tabu sözlerdir. Argo, az çok ayıplanan ya da

hor görünen belirli davranış biçimlerini veya eylemleri ifade etmek üzere geliştirilmiş nispeten yapma bir dildir (Karataş, 2004: 46).

*açıkta bir şey mi gördün
akım derken bokum demek
boku bokuna
bokunda boncuk bulmak
göt atmak
götünden anlamak
götüne tekme atmak
göt ister
götü yemek
götü üç buçuk atmak
götünü yırtmak
götüyle gülmek
kıçımın kenarı
kıçından atmak
kıçından ayrılmamak
kıçını kaldıramamak
sidik yarışı yapmak*

2.8.Kinayeye Dayalı Mizah

Kinaye; belli bir nedenle bir sözü hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanma sanatıdır. Anlatılmak istenenin mecaz anlam sayesinde kapalı ve dokundurarak verilmesi, şaka ve sitemle karışık asıl anlatılmak istenenin muhataba iletilmesidir.

*tam adamına düşmek
ağzı dört köşe olmak
ağzı kulaklarına varmak
ağzına verilmesini beklemek
ağzını açacağına gözünü aç*

2.9.Müşâkeleye Dayalı Mizah

Müşâkele; bir fiilin başka başka kelimelerle kullanılması, tekrar edilmesi sanatıdır. Deyimlerde mizahi unsurlar tespit edilirken müşâkele sanatına sadece bir deyimde rastlanılmıştır.

Dur kendime yer edeyim, bak sana neler edeyim

3. Ahenk Unsurlarına Dayalı Mizahi Unsurlar

Türkiye Türkçesinde *ses, ek ve kelime tekrarı* gibi ahenk unsurlarının çoğunlukla dil oyunları ile birlikte deyimlerde mizah unsuru olarak öne çıktığı

görülmektedir. Ahenk unsurları deyimlerde mizahı desteklemekte ve pekiştirmektedir.

Ahenk sağlayan unsurların özelliklerine göre bunları şu alt başlıklarda inceleyebiliriz:

3.1. Ses Tekrarına Dayalı Mizah

Bu tür mizaha dayalı unsurlarda söz konusu deyimlerde beş sese varan ses tekrarları görülür.

Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü
ağzımı yaktığına göre aş olsa, başımı yardığına göre taş olsa
akıl akıl gel, çengele takıl
akşamdan kavur, sabaha savur
akşam yezit diye öldürmek, sabah şehit diye namazını kılmak
sana bir kaya nereye dayarsan daya
aleme talih, bize Kör Salih mi
Ali'ye edik, Veli'ye düdük
Allah'tan sıska, ne yapsın muska
aş başında usta, iş başında usta
ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz
ayıya dayı demek
ayvaz kasap, hep bi hesap
bir araba bostan, yan gel Osman
boyu sırık, aklı kıyık düğün dernek, hep bi örnek
gelirse hane boş, gelmezse daha hoş
görgüsüzden hamur alacağına, yerden çamur al
havada bulut, sen onu unut
herkes gider Mersin'e biz gideriz tersine
içi alaylı, dışı kalaylı
işlediğiniz elek, kalburdan seyrek
kafa büyük içi boş, tut kulağından çifte kos
karşıdan baktım yeşil türbe, yanına vardım estafirullah töve
kılık kiyafet, köpeklere ziyafet
onun lakırtısı, eski bakır takırtısı
pişirdiği aş olsaydı, başımı yaran taş olsaydı
senin aradığın kantar, Bursa'da kestane tartar
tencere tava, herkeste bi hava
uma uma döndük muma
yalın ayak, başı kabak

3.2. Eklerin Tekrarına Dayalı Mizah

Bu tür mizaha dayalı unsurlarda söz konusu deyimler genellikle *isim çekim eki* ve *yapım eki* alırlar.

3.2.1. Yapım Eklerini Alanlar

aksayanla aksak, susayanla susak
gördüğün yemek, daha ne demek
içi alaylı, dışı kalaylı
onun lakırtısı, eski bakır takırtısı

3.2.2. Çekim Eklerini Alanlar

ağzımı yaktığına göre aş olsa, başımı yardığına göre taş olsa
Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü
Ali'ye edik, Veli'ye düdük
gönlüm yoktur vermeye, un sererim örmeye
emmim dayım, hepsinden aldım payım
herkes gider Mersin'e biz gideriz tersine

3.3. Aynı Kelimelerin Tekrarına Dayalı Mizah

Bu tür mizaha dayalı unsurlarda söz konusu deyimlerde aynı kelimeler tekrar edilir.

ağzımı yaktığına göre aş olsa, başımı yardığına göre taş olsa
Ali'nin külağını Veli'ye, Veli'nin külağını Ali'ye giydirmek
aş başında usta, iş başında hasta
dış kapının dış mandalı
durdu durdu turnayı gözünden vurdu
kendine gelince eyvallah, halka gelince illallah
pişirdiği aş olsaydı, başımı yaran taş olsaydı
uma uma döndük muma

3.4. Karşıt Anlamlı Kelimelerin Tekrarına Dayalı Mizah

Bu tür mizaha dayalı unsurlarda söz konusu deyimlerde karşıt/zıt anlamlı kelimeler birlikte kullanılır.

aç ağzını yum gözünü
açtı ağzını, yumdu gözünü
ağzından girip burnundan çıkmak
akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi
akşam yezit diye öldürmek, sabah şehit diye namazını kılmak
almazsın satmazsın pazarda işin ne
içi alaylı, dışı kalaylı

3.5. İkilemelere Dayalı Mizah

3.5.1. Unsurları Aynı Olan İkilemeler

afal afal bakmak

akıl akıl gel çengele takıl

cıyak cıyak bağırarak

gevrek gevrek gülmek

Sonuç

İnsanlar konuşurken, yazarken nasıl mizaha başvuruyor ve güldürü programlarında nasıl güldürülüyorlarsa deyimlerle de aynı şekilde güldürülmektedirler. Mizahın olması için *gülmek* veya *güldürmek* olmazsa olmaz bir şart değildir. Mizah, bazen bizi güldürmekten çok tebessüm ettirir ve düşündürür.

Deyimlerde de mizahta da insanoğlu zekâsını ve dil yeteneğini kullanmıştır. İnsanda dili işleme yeteneği ile zekânın bir araya gelmesi deyimler ile mizahı aynı noktada buluşturmuştur.

Türkiye Türkçesindeki deyimlerde genellikle *benzetme*, *istiare*, *abartma*, *alay*, *argo*, *tezat*, *kinaye*, *alışılmamış bağdaştırma* gibi dil oyunları ve *ses*, *ek*, *kelime tekrarı* gibi ahenk unsurları ile mizaha başvurulduğu görülür. Bazı deyimlerde bu unsurlardan sadece biri, bazılarında da birkaçı birlikte kullanılmıştır. Deyimlerde *istiare* ve *alay* hem ayrı ayrı hem de birlikte en çok kullanılan mizahi unsurdur. Zira, dilde ahenk unsurları mizahın oluşmasında ve desteklenmesinde oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKSAN, Doğan (2009). *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.

AKSAN, Doğan (2015). *Türkçenin Sözoarlığı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK (2015). (<http://www.tdk.gov.tr>)

KARAHAN, Leyla (1993). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KARATAŞ, Turan (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MCGRAW, Peter ve WARNER Joel (2015). *Mizahın Şifresi*, İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

PALA, İskender (2000). *İki Dirhem Bir Çekirdek Hikâyeleriyle Deyimlerimiz*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

SİNAN, Ahmet Turan (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kesit Yayınları.

SOYSAL, M. Orhan (1998). *Edebi San'atlar ve Tanınması*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

USTA, Çiğdem (2009). *Mizah Dilinin Gizemi*, Ankara: Akçay Yayınları.

YAKAR, Fahri (2013). *Mizahın Gücü*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

YURTBAŞI, Metin (2013). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Excellence Publishing.